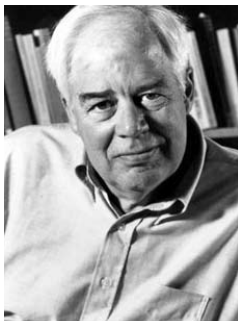

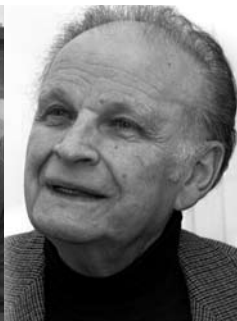
R. Rorty

P. Patton

T. Münz

F. Novosád

J. Sokol

L. P. Thiele

P. Bergmann

A.D. Schrift

Vzťah filozofov k Nietzschemu dnes

K&K: Ktoré pasáže z Nietzscheho diel považujete za morálne a politicky najviac urážlivé? Ako ich chápete? Reprezentujú podľa vás jeho celkový postoj k morálke a politike?

Richard Rorty: Najviac ma urážajú pasáže, v ktorých sa Nietzsche pohrdavo

vyjadruje o slabosti, a najmä pasáže, v ktorých sa tvrdí, že na kresťanstve je niečo zlé, pretože vzniklo medzi otrokmi. To je síce pravda, ale títo otroci mali dobrú ideu – konkrétne myšlienku, že ideálnou ľudskou spoločnosťou by bola taká spoločnosť, v ktorej jediným zákonom je láska. Takáto spoločnosť by bola ideálna.

Tento kresťanský ideál môžeme oddeliť od resentimentu charakteristického pre asketických kňazov, ale Nietzsche takýto rozdiel nikdy neurobil.

Paul Patton: Niektoré Nietzscheho vyjadrenia o ženách patria medzi najurážlivejšie v jeho dielach. Podľa mňa naznačujú, do akej miery bol mužom svojej doby, ktorý nedokázal prekonať jestvujúce kultúrne podmienené formy delenia ľudstva podľa pohlavia. Podobne ako väčšina európskych mužov 19. storočia ani Nietzsche nedokázal odčleniť ženský afekt, inteligenciu a telesné schopnosti od údajného „esenciálneho“ prepojenia s rodením detí. Jeho názory na ženy výstižne demonštrujú filozofov postoj k morálke a politike v tom zmysle, že sú v rozpore s možnosťami, ktoré mal inak k dispozícii vďaka jeho historickému chápaniu ľudskej prirodzenosti. Niekedy si napríklad uvedomuje, že údajné prirodzené schopnosti žien alebo mužov sú v skutočnosti výtvorom konkrétneho sociálneho usporiadania. Z toho môžeme usúdiť – hoci on to neurobil –, že tieto schopnosti nie sú dané prírodou, ale môžu sa meniť. Podobne ako pri ostatných sociálnych a politických názoroch ani v tejto oblasti nedokázal predvídať niektoré cesty, ktorými by sa mohla uberať tá istá dynamika ľudskej kultúrnej evolúcie, ktorú identifikoval, a priviesť nás k úplne odlišnej budúcnosti.

Teodor Münz: Niektoré kapitoly z diel *Vôľa k moci*, *Mimo dobra a zla*, *Antikrist*. Nietzsche v nich načrtáva svoju filozofiu prehodnotenia všetkých hodnôt a filozofiu nadčloveka. Nemôžem sa stotožniť s jeho vyzdvihovaním fyzického násillia, bezohľadnosti, lži, programovanej selek-

cie ľudstva, s jeho tézou, že „väčšina ľudí nemá právo na bytie, ale sú nešťastím pre vyšších“, s jeho razizmom a inými „cnosťami“ ako prostriedkami na dosiahnutie moci silných jednotlivcov nad slabými. Myslím, že tieto jeho názory sú kľúčové a reprezentatívne pre jeho ponímanie morálky a politiky.

František Novosád: Nietzsche, ide predovšetkým o posledné fázy jeho vývoja, najmä vo vzťahu ku kresťanstvu a k tým ideovým formáciám, ktoré považoval za odvodené od kresťanstva, akoby stratil mieru. Ich analýza sa mu rýchlo mení na kritiku a odsudzovanie. Typickou knihou z tohto obdobia je *Antikrist*. Kresťanstvo predstavuje v tejto knihe výlučne ako náboženstvo resentimentu, ako sublimáciu zlosti bezmocných, ako jed, ktorý rozložil antickú kultúru a ktorý aj dnes rozkladá modernú západnú spoločnosť. Práve v tejto súvislosti s analýzou dôsledkov kresťanstva na mentalitu súčasného človeka Nietzsche formuloval väčšinu svojich „pohoršlivých“ výrokov. Myslím, že niet dôvodu tieto pasáže z Nietzscheho diela nejako osobitne interpretovať, ospravedlňujúco ich vysvetľovať. Tak ako to myslel, tak to aj napísal. Keď hovorí, že „slabí a nevydarení majú zahnúť ... a treba im k tomu ešte pomôcť“, tak to aj tak myslí. Samozrejme, v jeho dielach nájdeme veľa pasáží, v ktorých diferencuje, uvažuje aj o predpokladoch a možných, dokonca aj neželaných dôsledkoch svojich názorov. Hru vyvažovania pohoršlivých a podnetných pasáží v jeho textoch by sme mohli hrať donekonečna, respektíve, pokiaľ nám vystačí trepezlivosť. Extrém, stupňovanie názoru do extrému je však zrejme základným princípom Nietzscheho metódy. Až do konca

života bolo v ňom dosť pubertálnej chuti provokovať, udierať do toho, čo bežne považujeme za samozrejmosť. Bez oných, pre ucho humanisticky zmysľajúceho človeka takých pohoršlivých pasáží by zrejme nebolo ani tých iných, tých, kde Nietzsche vynáša na povrch dávno skrývané pravdy, kde prelamuje stáročné zákazy myslenia. Myslím, že Nietzscheho analýzy resentmentu je potrebné uviesť do historicky adekvátnejších proporcií. Resentiment je naozaj účinnou dejinnou a sociálnou silou. Určite však nemožno z neho vysvetliť plne kresťanstvo a určite kresťanstvo nie je jeho jediným nositeľom. Faktom je, že každá spoločnosť má svoju „spodinu“ a mentalita tejto spodiny má skoro pre každú spoločnosť magickú príťažlivosť a veľmi ľahko sa dostáva „hore“. Nietzsche bol medzi prvými, ktorí si uvedomili, že mentalita „spodiny“, lumpenproletariátu, sa v európskych spoločnostiach stáva vládnuou mentalitou. Nevie, či by sa mu páčilo, že najvďačnejších čitateľov, „poločitateľov“, nachádzal medzi lumpenaristokratiou. Dnešné liberálne demokracie rezignovali na sociálnu pedagogiku, a tým vlastne uvoľnili priestor pre fanatikov alebo pre lumpenburžoázny, lumpenaristokratický a lumpenproletársky nihilizmus.

Jan Sokol: Nietzsche byl velký muž a zaslouží si spravedlivé posouzení. Byl to člověk osamělý, citlivý a nesmírně hluboký, možná trochu i oběť romantismu. Jeho choroby a neúspěchy ho vedly k tomu, že se rozhodl „filosofovat kladivem.“ Nietzsche je četba pro dospělé, soudné lidi: provokuje, ubližuje, snaží se čtenáře probudit, aby myslel sám. A nelze mu strkat do bot, co víme dnes, ale co on vědět nemohl. Přesto jsou u něho výroky, které

člověk čte s hrůzou: o těch „příliš mnohých“, které má vichřice smést – a ovšem také o Židech. To se nedá popřít. Ale nějaký celkový postoj se u něho hledá velmi těžko, je pečlivě ukrytý v hloubi zraněného romantického srdce a dá se přečíst jen mezi řádky.

Leslie Paul Thiele: Ak sa niekto prehrýza Nietzscheho dielom a nenájde nič, čo by urážalo azda každú mysliteľnú skupinu alebo osobu, znamená to, že nečíta pozorne. Ohýbanie konárov – a niekedy aj ich lámanie – sa stalo u Nietzscheho umeleckou formou. Tým nechcem naznačiť, že každé slovo, ktoré napísal, nemyslel vážne. Možno to bolo tak, že nie každej „pravde“, ktorú vyslovil, veril bezvýhradne dlho. Zrejme však ide o to, že ako dôsledný perspektivista mienil svoje slová vážne, ale nepocitoval potrebu ohraničiť všetky svoje názory a pocity do nemenného, koherentného a homogénneho morálneho stanoviska či politickej platformy.

Po týchto slovách by som mohol vypichnúť ako mimoriadne problematické Nietzscheho vyhlásenie v diele Mimo dobra a zla: „Lud predstavuje okľuku, ktorej sa dopustila príroda, aby sa dostala k šiestim či siedmim veľkým mužom. – Áno: a potom sa pohybuje okolo nich.“¹ Nietzsche mal určite na viac, než je takáto nezodpovedná poznámka. Ide o urážlivý prehrešok v intelektuálnej poctivosti a vyvoláva mnohoraké ťažkosti. Aké ohavné ohováranie prírody!

V konečnom dôsledku Nietzsche si lepšie ako väčšina ostatných uvedomoval, že príroda je povznesená nad teleológiu. Nemá nijaký plán, žiadny cieľ, a preto ne-

¹ Friedrich Nietzsche: *Beyond Good and Evil: Prelude to a Philosophy of the Future*. New York, Penguin, 1972, s. 81.

môže robiť žiadne okľuky – aby sa dostala k poltuctu veľkých mužov alebo ešte ďalej.

K&K: Do akej miery je podľa vás Nietzsche zodpovedný za to, že jeho myšlienky si privlastnili nacisti? Domnievate sa, že Nietzscheho politické názory sa môžu alebo by sa mali oddeľovať od jeho filozofie?

Rorty: Myslím si, že Nietzscheho nemožno obviňovať z podpory nacistov. Žiadny mysliteľ sa nemôže zaoberať tým, ako sa v budúcnosti použijú jeho myšlienky. Nietzsche – podobne ako Heidegger – sú neužitoční ako komentátori politickej situácie svojej doby. Ani jeden z nich nezastával politické názory, ktoré by si zaslužili, aby sme ich brali vážne.

Patton: Nemyslím si, že Nietzsche nesie akúkoľvek osobnú zodpovednosť za to, že nacizmus si privlastnil jeho myšlienky. Domnievam sa však, že mnohé myšlienky z jeho diela si prevzala krutá biopolitická interpretácia „nadľudí“, ale to isté platí o väčšine sociálneho myslenia z druhej polovice 19. storočia, ktoré ovplyvnil darvinizmus. Na jednej strane, v európskej kultúre sú hlboko zakorenené podmienky, ktoré umožňujú rozvoj teórií rasovej hierarchie, pričom katastrofálne dôsledky takého myslenia sa neobmedzujú len na holokaust – patria sem napríklad aj ničivé dôsledky európskej kolonizácie v mnohých častiach sveta. Na druhej strane, nacisti sami nesú zodpovednosť za to, ako uplatnili tieto teórie v praxi. Keďže sa často stávalo, že dôsledky svojho historického a naturalistického chápania ľudskej prirodzenosti a ľudskej kultúry Nietzsche

nebol schopný domyslieť tak, aby presiahol polemické zápasy a sociálne formy európskej spoločnosti jeho doby, domnievam sa, že jeho politika by sa mala odlišovať od jeho filozofie. Alebo, inými slovami, jeho filozofia poskytuje významné a nedostatočne využívané zdroje v prospech iného prístupu k politike a politickému usporiadaniu spoločnosti.

Münz: Nietzsche nie je zodpovedný za to, že nacisti si prisvojili jeho idey. Hlásal len svoju filozofiu. Naopak, nacisti sa chopili jeho ideí po svojom, keď sa chceli pomstiť svetu za pokorenie v prvej svetovej vojne, po nej, a získať svetovládu. Pritom Nietzsche Nemcami oveľa viac opovrhoval ako ich vyzdvihoval. Nemyslím si, že jeho vyjadrenia o politike sú organickou zložkou jeho filozofie. Ak by sa od nej oddelili, zostala by ešte veľká, rýdzo filozofická časť, ktorá nestratila svoju hodnotu dodnes.

Peter Bergmann: Nietzsche patril medzi filozofov, ktorí najviac premýšľali v historickom kontexte. Je známe, že svojich predchodcov – už od Sokrata – zasadzoval do kontextu. Jeho samého môžeme vnímať ako filozofa neskoršej bismarckovskej éry. Zbláznil sa v roku, keď sa narodil Hitler. Otázka Nietzscheho posmrtného vplyvu je legitímna potiaľ, pokiaľ stroskotanie druhej ríše vysvetľuje katastrofu tretej ríše. Keby žil tak dlho ako jeho sestra, zažil by nástup tretej ríše. Nebol okrajovou postavou. Bol vychovaný v pruskej elitnej akadémii, prihlásil sa ako dobrovoľník do francúzsko-pruskej vojny a čoskoro sa stal známy ako obhajca wagnerovského kultúrneho nacionalizmu, a to len preto, aby sa vydal opačnou cestou. Stal sa z ne-

ho aristokratický radikál, ktorý bojoval za to, aby ho nespájali s jeho antisemitským vydavateľom a jeho demagogickým švagrom.

Alan D. Schrift: Je to zložitá otázka, ktorá má rozsiahle hermeneutické dôsledky. Na jednej strane Nietzscheho štýl písania priam vyvoláva nepochopenie – jeho metafory, pretváрка a najmä hyperboly prispievajú k tomu, aby sa jeho slová chápali inak, než mohol zamýšľať (za predpokladu, že môžeme s určitou istotou vedieť, čo zamýšľal, čo podľa mňa nie je tak). Vzhľadom na túto skutočnosť nepochybujem, že nacisti úmyselne dezinterpretovali Nietzscheho jazyk. Pri písaní mnohých textov a komentárov boli veľmi aktívni v deformácii Nietzscheho slov smerom k antisemitským výrokom, ktoré však Nietzsche v skutočnosti nikdy nevyriekol. Ako som už niekde napísal, Nietzsche sa síce vyjadroval nevráživo voči Židom, no tieto výroky blednú pri porovnaní s jeho kritikou antisemitov a antisemitizmu. A domnievam sa, že keď sa mnohé jeho najantisemitskejšie poznámky čítajú v kontexte, skutočne vyznievajú tak, že kresťanstvo je najskazenejšie zo „židovských“ ovocí.

Pokiaľ ide o otázku, či sa Nietzscheho politické názory majú alebo by sa mali oddeľovať od jeho filozofie, predpokladá sa, že poznáme jeho politické názory. V niektorých pasážach je napríklad pomerne naklonený demokracii, kým inde demokraciu kritizuje. Vo svojich kritikách demokratickej priemernosti vyjadruje podobné znepokojenie ako niektorí najväčší obhajcovia demokracie, vrátane Jeffersona, Madisona, Tocquevilla, Emersona a Milla, ktorí sa obávali mož-

nosti „tyranie väčšiny“. Senát USA aj „zbor voliteľov“ boli vytvorené preto, lebo autori ústavy Spojených štátov sa obávali, že priamu politickú moc by mohli dostať „masy“. Ich dôvody sa v mnohom zhodujú s Nietzscheho kritikou demokratického/socialistického/kresťanského stáda.

Novosád: Niet otravnejšej otázky, ako je tá o vzťahu Nietzscheho a nacizmu. Kto má aspoň stredoškolské znalosti európskych dejín posledných dvoch storočí vie, že fašizmus a nacizmus neboli „realizáciou“ Nietzscheho ideí, Nietzsche nebol „oficiálnym“ filozofom tretej ríše. Iná vec je, že naozaj sa našlo veľa pohotových profesorov filozofie, ktorí svoje znalosti Nietzscheho diela ponúkli do služieb režimu. Za legitímnejšiu považujem inú otázku, totiž do akej miery nám Nietzscheho myslenie pomôže pri interpretácii fašizmu (a vlastne aj komunizmu). Devätnáste storočie sa zdalo byť storočím stabilizácie, vedeckého, industriálneho a aj sociálneho pokroku. Nietzsche (a pred ním aj Karol Marx) však tušili, vlastne nielen tušili, ale aj vedeli, že Európa je sudom pušného prachu a že stačí len iskra a ľudstvo prejde sériou katastrof.

Sokol: Odpovedný je a není. Dnes se člověku zdá, že si přece jen měl dávat pozor na to, co píše. Ale za všemi jeho siláckými ukrutnostmi – sám byl plachý, laskavý a tichý člověk, v Sils Maria mu sousedé říkali „poustevníček“ – najdete zděšení z toho, kam se civilizované lidstvo řítí. A to se pak vášnivým kritikům často stává, že je někdo zneužije. Pokud mohu soudit, Nietzsche vlastně koherentní politický postoj neměl a vůbec si neuměl představit – možná podobně jako třeba

Marx –, čo môžu radikálni filosofické názory napáchať, keď se prosadí do praktickej politiky, ktorá si je príseká na mieru. To je u všetch „aristokratů myšlenky“ veľká potížeň. Jen na jednom místě, tuším, že v Genealogii morálky, na adresu kritiků mimochodem utrousí: „Nelíbí se vám vláda – ale myslíte si, že si takovou vůbec zasloužíte?“ Že by si člověk – a zejména kritik – měl aspoň čas od času připomenout, jaké dobrodíní je pro téměř každá vláda, a že se o ni sám prakticky ničím nepřičinil, nezasloužil, to je skutečná politická myšlenka, od dob Hobbesových a Burkových zapomenutá.

Thiele: Do tej miery, do akej sa politika rovná štátnickému umeniu, niet ani najmenšej pochybnosti o Nietzscheho postoji. Štát predstavoval hrozbu pre (vývoj) nadčloveka a nadčlovek sa považoval za hrozbu pre štát. Pravá veľkosť je apolitická, ba dokonca antipolitická. Nietzsche tvrdil, že svoje práce napísal spôsobom, ktorý prakticky vylučuje, aby sa využili na politické účely; pre masy a politické strany to nie je ani užitočné a ani príjemné čítanie.² Použili ich však pravdepodobne iní, a nie „oprávnení čitateľa“, pre ktorých Nietzsche výslovne písal.³

Dnes je už pomerne jasné, že aj napriek iným očakávaniam Nietzsche oslovoval pomerne širokú a tiež menej vznešenú skupinu poslucháčov. Čo by to však znamenalo, keby sme ho považovali za zodpovedného za hrubé zneužitia jeho diel? Možno by sme – v zhode s Nietzscheho odporúčaním – chceli preskúmať psy-

chologický účinok a účel tohto morálneho zúčtovania. Prečo pociťujeme potrebu vynášať obvinenia a angažovať sa do takéhoto retroaktívneho kupectva? Nietzsche nás tu v mnohom môže poučiť.

Chceme azda povedať, že veci by sa mohli v 20. storočí vyvíjať lepšie, keby bol Nietzsche obozretnejší? Možno áno, ale to nemôžeme vedieť. Chceli by sme z Nietzscheho prekypujúceho urážkami urobiť láskavejšieho a jemnejšieho človeka? Dal by sa umiernený Nietzsche, ktorý by miernil svoje údery a bol by politicky dôvtipnejší, vôbec identifikovať ako Nietzsche?

Možno by nás psychicky viac upokojovalo, keby sme Nietzscheho mohli považovať za demokrata, liberála alebo pacifistu. Na to, aby sme ho mohli takto čítať, museli by sme z Nietzscheho diela odstrániť isté miesta takmer tak dôsledne, ako to urobili nacisti, keď ho vykreslili ako antisemitského, k vojne inklinujúceho teutonského nacionalistu. Nietzsche je Nietzsche; jeho diela boli napísané tak, aby ospravedlnili to, aký je. Nie som proti čitateľovi, ktorý považuje spisovateľa za zodpovedného za jeho slová potiaľ, pokiaľ ho hra na sudcu neodvádza od seriózneho čítania.

K&K: Je Nietzscheho kritika rovnosťárstva užitočná a/alebo relevantná pre súčasné diskusie o liberálnej demokracii?

Rorty: Nietzscheho kritika rovnosťárstva je neoriginálna a nezaujímavá. Skúsenosť ukázala, že vysoká kultúra a vyjadrenie individuálneho génia sú možné dokonca aj v masových demokraciách, v krajinách, v ktorých si vládcov vyberá

2 Friedrich Nietzsche, Human, all too Human: A Book for Free Spirits. Cambridge, Cambridge University Press, 1986, s. 327 – 328.

3 Friedrich Nietzsche, The Antichrist. New York, Penguin, 1968, s. 114.

dav. Nenaplnila sa ani jedna predpoveď z 18. a 19. storočia, že vláda davu bude viesť k vulgarizácii myslenia a života.

Patton: Pre súčasné diskusie o liberálnej demokracii je Nietzscheho kritika rovnostárstva mimoriadne dôležitá. Na jednej strane, súčasní teoretici liberálnej demokracie nedosiahli konsenzus v odpovedi na otázku Amartya Sena „rovnosť čoho?“. Na druhej strane, teória liberálnej demokracie môže iba málo povedať k tomu, v koľkých ohľadoch sú si ľudia nerovní, alebo k tomu, aké druhy politických vzťahov by mali nastať medzi nerovnými bytosťami (ľuďmi aj inými živočíchmi). Liberálna demokracia má sklon ignorovať osobnostné rozdiely, rozdiely vo vkuse, hodnotách, kultúrnom rozhlade a správaní, ktoré ovplyvňujú schopnosť individua „vynaložiť všetku silu a dosiahnuť maximálne vedomie moci“ (Genealógia morálky, III:7). Liberálna demokracia má sklon rozšíriť politickú rovnosť osôb na morálnu rovnosť v ich chápaní dobra, samozrejme, pod podmienkou, že neporušujú určité minimálne štandardy, ktoré zakazujú ubližovať iným alebo previniť sa voči „zdravému rozumu“. Preto nevyzdvihuje dôležité rozdiely medzi spôsobmi života a povahou, ktoré reálne ovplyvňujú schopnosť jednotlivcov využívať svoju slobodu; výnimku predstavuje situácia, keď sa tieto rozdiely pripíšu okolnostiam, za ktoré ľudia nie sú zodpovední, a v takom prípade im prináleží určitá forma kompenzácie. Okrem toho voľba ľudí je ich vlastnou zodpovednosťou a liberalizmus nijako nehodnotí konkrétne voľby alebo dôvody pre ne. Predpoklad rovnosti umožňuje liberálnodemokratickej vláde vyhnúť sa zodpovednosti za také voľby,

ktoré môžu jednotlivcov ničiť, škodiť im alebo ich obmedzovať.

Naproti tomu, Nietzscheho historické chápanie ľudskej prirodzenosti ako komplexného biologického a kultúrneho fenoménu (prejav vôle k moci) mu umožňuje načrtnúť kvalitatívne rozdiely medzi rôznymi spôsobmi bytia a konania. Kľúčovým prvkom jeho chápania ľudskej prirodzenosti je *pocit moci*. Pocit moci je podstatným aspektom ľudského konania pri tom, ako sa vyvíja v čase. Vrstvy pocitov a interpretácií, ktoré sú neodmysliteľnou súčasťou každého ľudského konania implikujú zložitý vzťah medzi narastaním alebo ubúdaním moci jednotlivca, a teda jeho alebo jej výsledným pocitom moci. Ako ukazuje dlhá história magických, poverčivých alebo náboženských praktík, vzrastajúci pocit moci a jej skutočný nárast nemusia spolu súvisieť. Nietzscheho hypotéza z diela Genealógia morálky hovorí, že tie činnosti, ktoré doteraz najviac prispievali k nárastu pocitu moci – všetky formy činnosti zamerané na dobro, ako sa definuje v otrockých kresťanských morálkach – nezväčšujú moc „typického človeka“, ba dokonca ju môžu podlomiť (Genealógia morálky, Úvod, 6). A keďže to, čo sa identifikuje ako slabnúci pocit moci (utrpenie), môže byť v skutočnosti prostriedkom narastania schopností jednotlivca, Nietzsche zdôrazňuje dôležitosť utrpenia a krátkozrakosť tých, ktorí obhajujú odstránenie utrpenia vo všetkých jeho formách (napríklad Mimo dobra a zla, 225).

Keďže Nietzscheho kritici si ne všimli možnú asymetriu medzi silnejúcim *pocitom* moci a pribúdajúcou *skutočnou* mocou, nepochopili, že z Nietzscheho myšlienok o kvalitatívnych rozdieloch

medzi silnejšími a slabšími formami života, o aktívnych a reaktívnych formách vôle k moci nevyplýva, že v ľudskej prirodzenosti sú nevyhnutne obsiahnuté nepriateľské formy výkonu moci jedných nad inými. Takže zatiaľ čo v diele Ranné zore (18) zdôrazňuje, že v dejinách sa pocit moci dosahoval veľmi často krutosťou voči iným na zábavách, pri trestaní alebo oslavách bohov, v Radostnej vede (13) naznačuje, že ubližovanie ostatným je horším prostriedkom budovania pocitu moci v človeku než akty dobročinnosti voči ostatným. Inými slovami, túžba ubližovať ostatným za účelom získať pocit moci je charakteristická pre relatívne slabé ľudske bytosti. Dejiny krutosti voči iným obsiahnuté v dejinách kultúry teda možno do veľkej miery vysvetliť tým, že ide o dejiny ľudských bytostí otrockého typu, ktoré primárne konajú reaktívne a negatívne.

Zvyšovanie pocitu moci napomáhaním alebo konaním v prospech iných ľudí je črtou relatívne silných alebo „vznešených“ typov. V práci Mimo dobra a zla sa vznešené typy vymedzujú prostredníctvom moci, ktorú majú nad sebou, nie moci, ktorú majú nad inými: „V popredí je pocit plnosti, pocit prekypujúcej moci, šťastie spojené s vysokým stavom pnutia, vedomie bohatstva, ktoré chce obdarúvať a rozdávať. Vznešená osoba takisto pomáha nešťastným, hoci nie z ľúlosti (alebo sotva z ľúlosti), ale skôr na základe podnetu, ktorý vzniká z veľkého prebytku moci“ (Mimo dobra a zla 206). Existuje mnoho spôsobov, ako pomáhať iným alebo konať dobro. Môžu zvýšiť pocit moci tých, ktorí pomáhajú, na úkor pocitu moci tých, ktorým sa pomoc dostáva. Kresťanská dobročinnosť je jedným z Nietzscheho obľúbených príkladov, ale moderným se-

kulárnym ekvivalentom sú rôzne druhy pasívnych sociálnych dávok alebo toho, čo domorodí ľudia v Austrálii nazývajú „peniaze za ničnerobenie“. Problémom pre vyšší typ človeka vyznačujúceho sa cnosťou obdarúvania – príkladom je postava Zarathustru – je nájst spôsoby, ako posilňovať moc ostatných, tak aby sa zároveň zvyšoval aj ich pocit moci, a nie pocit moci toho, kto obdarúva.

V diele Ranné zore (23) Nietzsche naznačuje, že pocit moci sa stal jednou z najjemnejších ľudských schopností práve vďaka slabosti ľudských bytostí: „...keďže pocit neschopnosti a strachu pôsobil takmer nepretržite veľmi intenzívne a trvalo, *pocit moci* sa rozvinul do takej *jemnosti*, že človek s ním narábala jemne ako zlatník. Pociť moci sa stal najsilnejším ľudským sklonom; prostriedky, ktoré boli objavené na to, aby vytvárali tento pocit, takmer tvoria dejiny kultúry. Dejiny takto chápanej politickej kultúry môžu v mnohom inšpirovať súčasnú teóriu liberálnej demokracie. Umožňujú nám pochopiť, že tradičné fungovanie základu a rozsahu politickej autority sa realizuje predovšetkým apelovaním na strach a neschopnosť jednotlivcov, ktorí tvoria politické spoločenstvo. Umožňujú nám položiť rôzne otázky o prirodzenosti politickej autority a inštitúcií v spoločenstve suverénnych jednotlivcov. Keďže Nietzscheho kritika moderného rovnostárstva sa zameriava predovšetkým na kultúrne a psychologické dimenzie toho, čo znamená byť osobnosťou, nie je nezlučiteľná so záväzkom prísnej rovnosti k právnym aj politickým dimenziám toho, čo znamená byť osobnosťou. Podporuje však určitý druh morálneho perfekcionizmu, ktorý v súčasnej teórii liberálnej demokracie chýba.

Münz: Ak sa k nej dnes už málo prihliada, tak mala význam pre vývoj liberálnej demokracie. Lebo určité „egalitárstvo“ musí rešpektovať aj ona. Tak napríklad rovnaké zákony pre všetkých, rovnaké práva, rovnaké príležitosti a iné, čo Nietzsche napádal ako prejavy svojpomoci slabých, otrokov, životom vyhodенých na samý jeho okraj. Poukázal však pritom na významné veci, z ktorých sa bolo možné učiť. Hovorí napríklad, že „už sme si privykli na *učenie* o rovnosti ľudí, hoci nie na rovnosť samu“. To je postreh, nad ktorým sa musí stále zamýšľať aj liberálna demokracia.

Schrift: Zaoberal som sa tým v predchádzajúcej odpovedi. Aby som však bol konkrétnejší, domnievam sa, že jeho kritika rovnostárstva – ktorú, dalo by sa dodať, má spoločnú s Platónom – je pomerne relevantná pre súčasné diskusie o demokracii v USA. Dalo by sa tvrdiť, že demokracia už v USA nefunguje, čiastočne preto, lebo polarizácia na pravicu a ľavicu umožňuje už veľmi malému počtu voličov, aby fakticky určili, ktorá strana bude pri moci. Sám si kladiem otázku, či fakt, že George W. Bush bol v roku 2004 znovu zvolený po tom, čo preukázateľne prehral a následne ukradol voľby v roku 2000 a vynašiel ospravedlnenie za to, že sa podujal na vojenskú riskantnú akciu, ktorá bola katastrofálna ako pre Blízky východ, tak aj pre USA, a ktorá rozhádzala USA so zvyškom civilizovaného sveta, nedokazuje, že Nietzsche mal pravdu vo svojej kritike rovnostárstva.

Bergmann: Nietzsche bol antiliberál až do takej miery, že bol nepriateľský k liberalizmu, ani nie tak v tom zmysle, že

by chcel zmaríť nástup demokracie, ale skôr v tom zmysle, že zaujal stanovisko postdemokratického kritika, ktorý chce podkopať jej hegemoniu. Triumf ľudu a novej ženy bol na dosah; aspoň tak to tvrdil. Bismarck a Wagner, každý svojím spôsobom, marginalizovali liberálnu tradíciu roku 1848. Nietzscheho reakcia vyjadrovala úpadok nemeckého liberalizmu počas jeho života. V roku 1888 oplakával smrť poslednej nádeje nemeckého liberalizmu, cisára Fridricha III.

Novosád: Tu by bolo potrebné diferencovať. Faktom však je, že Nietzsche identifikoval nebezpečie istej formy egalitarizmu, teda egalitarizmu, ktorý sa živí resentimentom. Nakoniec, naozaj existuje niečo ako „otrocká mentalita“, a to aj vo veľmi kultivovaných podobách. A tá je naozaj jedom, ktorý rozkladá každú kultúru.

Sokol: Zdá sa mi, že Nietzsche nekritizuje rovnostárství, ale jakousi beztvorost, pohodlnosť, neschopnosť stáť na vlastných nohách a myslieť vlastnou hlavou. Nietzsche je na prvý pohľad autoritársky, ale v Zarathustrovi hovorí: „Básníci príliš ľžu – a Zarathustra je také básnik“. Nic nevysvetľuje, pred čtenárom sám nepochybuje a buší kladivom hlavou nehlava. Jenže ve skutečnosti zoufale čeká na to, že se mu někdo postaví a ty slavné hodnoty začne bránit – a nikde nic. „Všechno si zaslouží zaniknout“, všechno je jedno – ale Nietzschemu ne. Takže z něho se jistě nedá postavit žádná politická filosofie, ale jako velmi drsný budiček zpohodlnělé doby a bezstarostných lidí, kteří ani netuší, co se to s nimi děje a co se na ně valí, je k nezaplacení. Nietzsche není rádce ani učitel, ale je to eschatologický prorok. Že

se hodne z jeho proroctví vyplnilo není tak docela jeho vina.

Thiele: Keďže viera v rovnosť predstavuje koniec úsilia vyvíjať sa, Nietzsche tvrdí že, ide o „princíp, ktorý je *nepriateľský k životu*, ide o činiteľa zodpovedného za likvidáciu a deštrukciu človeka, znak vyčerpanosti, posvätnú cestu k ničote“.⁴ Je zrejmé, že liberálna demokracia sa nemôže na Nietzscheho pozeráť ako na svojho zakladateľa alebo iniciátora. Môže v ňom však vidieť cenného kritika. A v istých ohľadoch si môžeme my, liberálni demokrati, Nietzscheho najviac privlastniť ako vnútorného kritika.

V diele *Ludské, príliš ľudské* čítame: „Každý má svoje dobré dni, v ktorých objavuje svoje vyššie ja. Pravá ľudskosť vyžaduje, aby každého hodnotili iba vzhľadom na tento stav, a nie so zreteľom na jeho každodennú neslobodu a nevoľníctvo... Mnohí žijú v bázni a pokore pred svojím ideálom a radi by ho odmietli – obávajú sa svojho vyššieho ja, pretože keď prehovorí, hovorí rozkazovačne. Okrem toho sa vyznačuje strašidelnou slobodou prísť alebo zostať podľa svojej vôle; vzhľadom na to sa často nazýva darom bohov, hoci v skutočnosti je darom bohov (náhody) čokoľvek iné: to je však človek sám.“⁵ Takéto riadky by mohol napísať Emerson, Thoreau alebo Whitman, americkí teoretici-básnici demokratickej kultúry. Keď niekto oslavuje to najlepšie v ľudskej skúsenosti, nepriamo obrodzuje ideál demokracie, ak už nie jej prax. A ak prax liberálnej demokracie

a rovnostárstva chce, aby sme v ľudskej bytosti predpokladali skôr to najhoršie ako to najlepšie, potom Nietzscheho kritika poskytuje užitočný elixír.

Všetci sa príliš často politicky organizujeme – v kampaniach, stranách, politikách a inštitúciách – ktoré sú založené na tej najnižšej úrovni, na ktorú sa dostanú ľudia vo svojej každodennej neslobode a poníženosti. Politika, ktorá sa odvoláva na najnižší spoločný menovateľ, rozhodne nie je všetkým, čím by demokracia mohla byť.

K&K: Ako rozumiete Nietzscheho koncepcii „smrti Boha“? Dajú sa dnes naďalej udržať jeho útoky na monoteistické náboženstvá a všetky ideológie, ktoré tvrdia, že zaujímajúme sto Boha?

Rorty: Domnievam sa, že Nietzsche mal pravdu, že ľudský život by bol lepší, keby sme sa mohli zbaviť Boha – idey nadľudskej moci, ktorá si zaslúži náš rešpekt a poslušnosť. Prispelo by k väčšiemu ľudskému šťastiu, keby sme všetci verili, že sme povinní preukazovať rešpekt iba ostatným ľuďom. Odmietnutie metafyziky (odmietnutie, ktoré urobil Heidegger) podľa mňa za veľa vďačí Nietzschemu a považujem to za chvályhodné intelektuálne hnutie.

Münz: Chápeť ju veľmi zoširoka, ako iné vyjadrenie jeho tézy o potrebe prehodnotenia všetkých hodnôt. Smrť Boha u neho neznamena len ateizmus, ale všetko, čo súviselo so starým, teistickým spôsobom myslenia, prípadne aj s prednietzscheovským ateizmom. Treba sa teda vzdať nielen Boha, ale aj starej metafyziky, racionalizmu a obrátiť sa k senzualizmu, nepo-

4 Friedrich Nietzsche, *On the Genealogy of Morals: A Polemic*. New York, Vintage, 1967, s. 76.

5 Friedrich Nietzsche, *Human, all too Human: A Book for Free Spirits*. Cambridge, Cambridge University Press, 1986, s. 19.

hrdať životom, ale holdovať mu, vzdať sa teda starej, židovsko-kresťanskej morálky, ba aj starej teórie poznania, podľa ktorej vonkajšia, od nás nezávislá skutočnosť (Boh, hmota, čokoľvek iné) je poznateľná, v čom pôsobil na Nietzscheho Darwin. V morálke a politike zašiel Nietzsche až do opačných krajností. Myslím, že jeho výpady proti monoteistickým náboženstvám, sú stále aktuálne. Spomeňme si na ťažkosti, ktoré spôsobuje dnes svetu islam. A neboli azda Hitler, Stalin uctievaní ako bohovia? Sklon človeka uctievať ľudských bohov ešte neodumrel.

Schrift: Rozhodne dúfam, že jeho útoky na náboženstvo, a najmä monoteistické náboženstvá sú dnes stále obhájitelné, keďže z veľkej časti súhlasím s jeho kritikou, ktorá má mnoho spoločného s Feuerbachovou, Marxovou a Freudovou kritikou.

„Smrť Boha“ môžeme chápať niekoľkými spôsobmi:

- ako stratu viery v osobného Boha-stvoriteľa, čo podľa Nietzscheho bolo nevyhnutnou reakciou na postosvietenskú, postdarwinovskú kultúru;

- ako odmietnutie absolútneho základu tradičnej morálky;

- ako „podstatu“ kresťanstva, ako by to povedal Feuerbach.

Bergmann: Nietzsche formuloval svoj ateizmus v jazyku ľútoty: Boh je mŕtvy; zabili sme ho; nihilizmus je, žiaľ, náš údel; buďme silní a posuňme sa ďalej atď. Spájal sa s pocitom, že úpadok kresťanskej kultúry vytvoril vákuum, ktoré bude živnou pôdou pre nové fanatické hnutia. V tomto zmysle útočil na nacionalizmus ako na nové sekulárne náboženstvo.

Novosád: Na túto otázku sa nedá odpovedať stručne. Ide predsa o veľmi komplikovanú filozofiu dejín, o súd nad dejinami západnej civilizácie. S istým zjednodušením sa možno domnievať, že Nietzsche svojou koncepciou „smrti Boha“ chce povedať aj to, že náboženstvá, predovšetkým kresťanstvo, stratili reálnu, formotvornu silu. Náboženstvo sa v euroatlantickom priestore stalo kultúrou, tradíciou, čírym ornamentom. Od konca 18. storočia kresťanstvo už len reaguje na nové historické tendencie a reaguje obyčajne s niekoľko desaťročným oneskorením. To, že jedna po druhej zlyhávajú ideológie, ktoré si nárokovali kresťanstvo nahradiť, nesvedčí o sile kresťanstva, svedčí to len a len o slabosti jeho protivníkov. Keď hovorím o slabnutí kresťanstva, tak mám na mysli kresťanstvo ako silu utvárajúcu spoločnosť, nie kresťanstvo ako o vieru jednotlivca.

Sokol: Začal jsem Nietzscheho číst až v dospělém věku, ale na první pohled mi bylo jasné, že z něho mluví hrůza a děs. „Smrt Boha“ je z Hegela a ovšem z křesťanské teologie. Taková strašná věta – a všichni se tváří jako by nic. „My jsme ho zabili“, dodává k tomu Nietzsche, jenže „můžeme si to dovolit?“ Všichni se tváří jako křesťané, ale ve skutečnosti jim vůbec o nic nejde, nic neberou vážně a jen spokojeně „mžourají“, protože se jim dobře daří. Probudí je aspoň Nietzscheho rouhání? Jeden aforismus má název „Jak se z pravého Boha stala báchorka“: křesťanství si Boha ochočilo, až se z něj stala mlhovina, která po nikom nic nechce – to je „smrt Boha“ podle Nietzscheho. A koho to vůbec nevzrušuje, je podle něho „nihilista“. Obávám se, že to platí i dnes. Ne jako „kritika Boha“ (což je nesmysl), ale

ľudskej lhostejnosti, apatie. Bez ní by totiž náboženským i pseudonáboženským ideológiám chýbalo to hlavné – tvárny ľudský materiál.

Thiele: Nietzsche nám ponúka na výber dve možnosti: môžeme ísť cestou aktívneho nihilizmu alebo môžeme akceptovať pasívny nihilizmus. Pasívny nihilizmus vychádza z „nenávisť k životu“. Aktívny nihilizmus vychádza z vďačnosti za život. Pasívny nihilista je posledným človekom, vrahom Božím, ktorého Zarathustra obviňuje: „Nemohol by si *strpieť* toho, kto sa na *teba* pozeral – kto sa na teba pozeral uprene a videl skrz-naskrz, ty najodpornejší človek! Pomsti sa tomuto svedkovi“.⁶ Nietzsche si dal za úlohu nájsť Božieho vraha, hoci ľudia si to zriedkavo uvedomujú. Ak sa usvedčí a odsúdi, Nietzsche dúfa, že namiesto neho sa vynorí aktívny, kreatívny nihilista. Tento nihilista, ktorý je pozitívne naklonený životu a dokáže čeliť svetskému utrpeniu bez toho, aby urážal svetský život.

Ospravedlňovať utrpenie ako trest za spáchané hriechy alebo ako dlžobný úpis, ktorý sa má splatiť šťastím v posmrtnom živote, znamená v podstate odsudzovať život. Život je vývin a vývin je prekonávanie seba samého. Zvliekanie starej kože nie je bezbolestné.

Nietzsche si nenáročoval na zodpovednosť za smrť Boha, ale ukázal nám, ako máme oslavovať toto prebudenie. Nietzscheovský projekt spočíval v tom, že v ľuďoch sa malo vzbudiť nadšenie pre rast a veľkosť vo svete bez bohov. Tento projekt si vyžaduje, aby sme sa zapojili do umenia posudzovať. Vyžaduje si to schop-

⁶ Friedrich Nietzsche, *Thus Spoke Zarathustra: A Book for Everyone and No One*, New York, Penguin, 1969, s. 276.

nosť vydať rozsudok aj za neprítomnosti sudcov, ktorí radi vystavujú na obdiv svoje biele brady. Vyžaduje si to súdiť bez toho, aby sme sa mohli oprieť o výhody pohľadu z perspektívy Božieho oka, z ktorého by sme mohli naše rozsudky vynášať s istotou.

Nietzsche sa pýtal (no často nedokázal ísť príkladom), ako rozvíjame umenie súdiť a zároveň čeliť hnevu, domýšľavosti, obavám a osobným záujmom, ktoré nás dostávajú do roviny (moralistického) posudzovania? Áno, tento náročný projekt zameraný na rozvoj súdenia je dnes, v dobe nárastu fundamentalizmu a intolerancie, mimoriadne potrebný.

Ako sa naučíme dobre súdiť, a pritom neohroziť to, že sme vďační za svetský život? Nejde o žiadny drobný úspech. Je hodný bohov.

K&K: Ako chápete Nietzscheho projekt prehodnotenia všetkých hodnôt? Nazdávate sa, že sa tým dopúšťa morálneho a kultúrneho nihilizmu? Konkrétne, aký je váš názor na Nietzscheho kritiku „hodnôt stáda“?

Rorty: Domnievam, sa že slogan „prehodnotenie všetkých hodnôt“ je príliš ambiciózny. V našom morálnom myslení nepotrebuje revolúciu. Za posledné storočia sme urobili značný morálny pokrok pomocou čiastkových reforiem. Pokračovanie v takýchto reformách je našou najlepšou nádejou do budúcnosti.

Münz: Zjednodušene povedané, ako snahu nastoliť opak toho, čo bolo a stále ešte je, teda ako snahu nastoliť podľa Nietzscheho pravdu. Nietzsche bol psychoanalytik, vníрал sa do ľudského vnútra,

hľadal základy starých morálnych hodnôt a nachádzal ich väčšinou v sublimovanej snahe „stáda“ získať moc nad silnými jednotlivcami. Namiesto nich sa snažil dosadiť svoje opravdivé hodnoty, panskú morálku. Myslím, že ho to nevtahuje do pozície morálneho a kultúrneho nihilizmu. Nehovoril len Nie, nielen búral, ale aj staval, nastolil svoju vlastnú filozofiu. O nihilizme sa tu dá hovoriť len z hľadiska starého svetonázoru, ktorý sa vskutku snažil úplne zbúrať.

Bergmann: Nietzsche bol kultúrnym hrdinom modernizmu, pričom modernizmus bol kultúrnou revolúciou porovnateľnou s reformáciou alebo osvietenstvom. Jeho kritika hodnôt stáda sa odráža v postoji avantgardy: elitársky pre súčasnosť, demokratický pre budúcnosť. Nietzsche veľbil nadčloveka, ktorý pohrdá masou, ale zároveň hrá úlohu Zarathustru, ktorý stádu prináša nové evanjelium velebiace život.

Novosád: Pokiaľ ide o kritiku stádovitosti, tam je Nietzsche asi najmenej originálny. Keď siahneme po diele ktoréhokoľvek významnejšieho mysliteľa 19. storočia, nájdeme tam kritiku stádovitosti, pseudoindividualizmu, nivelizácie, odcudzenia. Tu skôr ide o to, aby sa kritika stádovitosti nezvrtila na prejav resentimentu tých, ktorí sa považujú za predstaviteľov vyššej kultúry. To, že žijeme v dobe „prehodnotenia všetkých hodnôt“, môžeme považovať temer za samozrejmosť. Na prehodnocovaní sa podieľa aj samo kresťanstvo. Nakoniec, katolícka cirkev, napriek všetkej svojej – či už skutočnej alebo domnulej konzervatívnosti – je dnes iná, veľmi iná, ako bola v 19. storočí. Nihilizmus je

pre Nietzscheho problém, nie riešenie. On sám nijaké riešenie nemá. To, čo považuje za riešenie, idea nadčloveka, je skôr fantóm, ilúzia. Pravdu má v tom, že kvalita jednotlivých sociálnych formácií sa dá merať aj podľa toho, aké podmienky vytvárajú pre to, aby sa „vydarili jednotlivci“. Neponúka však nijaké kritériá, ktoré by nám dokázali rozhodnúť, kto sa „vydaril“, či sa vydaril on, Nietzsche alebo Gandhi.

Sokol: Považovať Nietzscheho za nihilistu je omyl, nepozorné čtení. Byl to možná až príliš citlivý človek, ktorý se děsil světa, kde nic neplatí a všechno nestojí za nic. „Nihilista“ je ovšem nadávka, která se hází na druhé. Proto ji Nietzsche občas dá i sobě, ale v docela jiném smyslu: všichni mají plná ústa hodnot, ale ve skutečnosti se všichni chovají jako krmný dobytek, dobře napasené „stádo“. To, čemu říkají „hodnoty“, jsou jenom dřevěné modly, které se samy rozsypou a lidé nejdou za žádnými „hodnotami“, nýbrž řídí se podle ostatních jako stádo. I dnes platí, že hodnotu má jen to, co je vzácné, těžké, riskantní, náročné – a tomu se všichni vyhýbáme. Raději si počkáme, až jak to dopadne.

V jednom se možná Nietzsche (podobně jako Heidegger) přece jen mýlí. S odvahou a vykročením ze „stáda“ (z Heideggerova *das Man* či moderně řečeno z *mainstreamu*) to máme dnes možná až příliš těžké. Aby se člověk mohl odvážit a do něčeho pustit, potřebuje aspoň naději, že případný neúspěch nebude znamenat osobní katastrofu. Na to je hospodářství dobře zařízeno: zná „společnosti s ručením omezeným“, zná pojišťovny a regulérní bankrot. Ale v morálce a osobním hodnocení lidí se spolu s křesťanstvím ztratily i takové

pojmy, jako je lítost, odpustění nebo smíření. A bez nich je riskovat zatraceně těžké – zvlášť když nám, jak říká Pascal, nic tak moc nechybí.

Thiele: Nietzsche napísal: „Moja filozofia má za cieľ stanoviť poradie; nemá za cieľ individualistickú morálku. Idey stáda by mali vládnuť v stáde, nemali by však siahať mimo neho“.⁷ Prehodnotenie všetkých hodnôt nie je odmietnutím všetkých hodnôt. Keď Nietzsche prehodnocuje naše morálne zvyklosti, zdôrazňuje to, ako sa stali prekážkou slobode, keď sa považujú za konečný cieľ. To však neznamená odmietnutie ich užitočnosti a výhodnosti. Možno ich dobre využiť – ako odrazový mostík.

Na najvyššom mieste je neustále úsilie o dokonalosť. Toto úsilie vyvoláva endemicкую zmenu v jednotlivcovi, ktorý sa pustí do projektu prekonávania seba samého. Rovnako ako osobné zvyklosti majú svoju úlohu a treba ich prekonávať pri celkovom prekonávaní seba samého, svoju úlohu majú aj hodnoty stáda a treba prekonávať aj tieto hodnoty. Hodnoty stáda, ktoré považujem za morálne zvyklosti riadiace bežný život, predstavujú výnimočné úspechy, ktoré prispievajú k našej osobnej a sociálnej konštitúcii. Hoci Nietzsche sa často interpretuje ako obhajca ich úplného odmietnutia, domnievam sa, že chápal potrebu budovať na nich.

„Žime nad sebou,“ obhajoval v liste Nietzsche, „aby sme dokázali žiť so sebou.“⁸ Žiť nad sebou znamená povzniesť

sa nad to, čo je zvykové a stádovité. V konečnom dôsledku je však cieľom žiť so sebou, vrátane všetkých tých osobných a spoločenských zvyklostí, ktoré z nás robia konkrétnych jednotlivcov a ľudské bytosti. Cieľom ľudského života nie je vytvorenie utópie, v ktorej víťazné sily radikálneho individualizmu a rýdzej duchovnosti eliminovali všetky hodnoty stáda a osobné zvyklosti. Cieľom života nie je nič iné iba život sám. Súboj medzi individuálnym duchom a stádovitými zvyklosťami nie je predohrou nejakého budúceho stavu existencie bez napätia. Dobrý život je životom každodenného boja s tým, čo je v každom z nás zvykové a stádovité, boja, ktorý neodsudzuje to, čo chce prekonať. Takéto odsúdenie by pošpinilo život.

O Nietzsche som písal so zreteľom na pohnútky duše.⁹ Základný predpoklad hovorí, že všetko, čo Nietzsche tvrdí o vonkajších, svetských pohnútkach, je odrazom jeho nádejí a obáv týkajúcich sa jeho vlastnej vnútornej konštitúcie. Podobne duševno-duchovné prekonávanie seba samého, ktoré s takou prenikavosťou vykresľuje vo svojich dielach, nachádza svoj model vo svetských súbojoch o moc. Tvrdím teda, že hierarchia, ktorú Nietzsche oslavuje, sa mala v prvom rade utvoriť v jeho vlastnej duši. Nietzsche uznáva, že v tejto vnútornej konštitúcii majú hodnoty stáda svoje miesto. Podobne ako osobné zvyklosti aj hodnoty stáda slúžia ako stabilný základ, ktorý umožňuje rozlet slobodného ducha. Odstráňte vozovku a nikdy sa neodlepíte od zeme.

7 Friedrich Nietzsche, *The Will to Power*, New York, Vintage, 1968, s. 162.

8 Friedrich Nietzsche, *Kritische Gesamtausgabe Briefwechsel*, ed. Giorgio Colli a Mazzino Montinari, Berlin, New York, Walter de Gruyter, 1975–1984, list z 11. marca, 1882.

9 Leslie Paul Thiele, *Friedrich Nietzsche and the Politics of the Soul: A Study of Heroic Individualism (Friedrich Nietzsche a pohnútky duše. Štúdiá o heroickom individualizme)*, Princeton, Princeton University Press, 1990.

K&K: Čím sú podľa vášho názoru relevantné Nietzscheho útoky na nacionalizmus dnes?

Rorty: Nedomnievam sa, že Nietzscheho kritika nacionalizmu je nejako mimoriadne dôležitá. Nacionalizmus je veľmi zlý, ale to, v čom je nebezpečný, sa učíme štúdiom histórie, nie prostredníctvom filozofických úvah.

Münz: Myslím, že sú stále aktuálne. Nacionalizmus je stále živý, najmä pri dnešnom „miešaní rás“, ktoré Nietzsche predvídal. Všimol si aj proces „vznikania Európana“, v ktorom videl protinacionalistické tendencie, poukázal však na to, a to dosť prezieravo, že toto vyrovnávanie a spriemerňovanie ľudí môže podnieť vznik „výnimočného človeka najnebezpečnejších a najpodmanivejších kvalít“, pretože novovzniknutí otroci budú potrebovať pána. Pri troške zlej vôle môžeme v tom vidieť zrod nacizmu, prípadne naopak, nacisti sa mohli chopiť aj tejto myšlienky, aby sa mohli nazvať panskou rasou.

Schrift: Nietzscheho útok na nacionalizmus považujem za veľmi dôležitý najmä s ohľadom na nový projekt Európskej únie. Myslím si, že jeho požiadavka „dobrých Európanov“ je založená na ideách, ktoré by mali preskúmať súčasní myslitelia, čo sa pokúšajú uniknúť dedičstvu európskych národných štátov.

Bergmann: Nietzsche sa dovoľával „dobrého Európana“, keď sa európsky kozmopolitizmus nachádzal na najhlbšom dne. K bismarckovskému projektu nemeckej nadvlády zaujal porazenecký

postoj a bol skeptický k Spojeným štátom americkým (jeden fragment obsahuje zvrät „žiadna americká budúcnosť!“). Reflektoval európanstvo modernistického hnutia, ktorého bol vedúcou postavou.

Novosád: Pokiaľ poznám Nietzscheho dielo, kritika nacionalizmu, nacionálnych obmedzení, nemeckých obmedzení, je to, čo je z Nietzscheho poučných textov vari najpozitívnejšie. Dokonca si myslím, že Nietzscheho úvahy o genéze národov a moderného nacionalizmu sú relevantné aj dnes. Dnes lepšie rozumieme jeho tézu, že národy nie sú danosťou, ale výtvorom.

Sokol: Na jedné strane tyto výpady potvrdzujú, že Nietzsche nebol ani bežný šovinista, ani rasista v dnešnom smyslu. Na druhej strane se mi zdá, že nacionalizmus velice podcenil a odbyl jen svým pohrdáním. Nelámал si hlavu s tím, kde se vlastně bere a co vyjadřuje, proč se právě v jeho době tak rozmohl. Vůbec ho nenapadlo, že by se mohl stát náhražkovou „hodnotou“ právě toho beztvareho „stáda“ – a nadělat takovou paseku. Proto se s Nietzsche v této věci moc daleko nedostaneme.

K&K: Aký by bol podľa vás Nietzscheho postoj k tomu, ako sa za posledné storočie vyvinula liberálna demokracia? Domnievate sa, že jeho pesimizmus týkajúci sa budúcnosti „demokratického človeka“ bol neodôvodnený?

Rorty: Nietzsche sám sa nikdy nestaral o fakty, takže oživený Nietzsche by pravdepodobne nebol ochotný počúvať ľudí, ktorí by tvrdili, že demokracia si počínala pomerne dobre v storočí po jeho smrti. Nemyslím si, že existuje niečo také

ako „demokratický človek“. Demokracia je spôsob usporiadania ľudských záležitostí – najlepší spôsob, aký bol doteraz vynájdený. Tento spôsob usporiadania záležitostí však ani nepredpokladá, ani nevytvára žiadny konkrétny druh ľudskej bytosti.

Patton: Nietzsche by bol mimoriadne kritický k tomu, ako sa liberálna demokracia vyvinula do formy vlády mnohých prostredníctvom niekoľkých na základe strachu, morálnej paniky a krutých foriem ekonomickej sebeckosti. Mohol by dokonca tvrdiť, že rovnostársky prístup k cieľom a spôsobom života slúži politickému účelu – pomáhať udržať prevažne pasívnu a poslušnú populáciu. Nech sú však obmedzenia tohto rovnostárstva akékoľvek, zachováva formy politickej slobody, ktoré umožňujú rozvoj kritických reakcií. Jestvujú náznaky, že liberálna demokracia sa bude vyvíjať do podoby, ktorá bude priaznivo vplývať na aktívnejšie a zodpovednejšie občianstvo. Keďže liberálna demokracia umožňuje ďalší vývoj ľudského živočícha spolu s jeho kultúrnymi a politickými formami, môžeme byť, pokiaľ ide o budúcnosť, optimisti.

Münz: Myslím, že by ju kritizoval ďalej ako úpadok dnešného človeka, a tým väčšmi by poukazoval na potrebu vzniku nadčloveka, prípadne by vyzdvihoval podľa neho veľké a silné osobnosti minulosti (Napoleon, Cesare Borgia a iní). Pritom Nietzsche asi neuvážil, že aj demokracia umožňuje rast veľkých osobností, a to prirodzeným výberom, ktorý uznáva aj ona, pretože rešpektuje prirodzenú nerovnosť schopnosti ľudí. Dozaista, umožňuje to na základe celkom iných predpokladov než

aké stavia Nietzsche. Nietzscheho pesimizmus o budúcnosti demokratického človeka nebol asi oprávnený, lebo život sa vyvíjal týmto smerom, dozaista, s príčinným človeka, a nedal si diktovať ani Nietzsche, ani Francom, ani Hitlerom, ani Stalinom, ani inými diktátormi.

Schrift: Na tomto mieste musím zopakovať myšlienku, ktorú som už uviedol: fakt, že ľudia v Nemecku zvolili Hitlera, alebo fakt, že George W. Bush bol v roku 2004 znovu zvolený po tom, čo preukázateľne prehral a ukradol voľby v roku 2000, a po tom, ako sa angažoval v sérii politických rozhodnutí, ktoré neboli múdre, fakticky z veľkej časti „neamerické“, a takisto je o nich viac-menej známe, že boli postavené na klamstvách a ideologických záväzkoch, ktoré mali málo spoločného s geopolitickou realitou súčasnosti, poukazuje na to, že Nietzscheho pesimizmus týkajúci sa „demokratického človeka“ môže byť viac než oprávnený.

Bergmann: Ukázalo sa, že Nietzscheho pesimizmus bol predvídavý, ale jeho prorectvá boli založené na vtedajších silách, nacionalizme a socializme, ktoré sa v 20. storočí sami vyčerpali. Žijeme v postnietzscheovskom storočí.

Novosád: Nie som si istý, či Nietzsche reálne rozumel politickým procesom svojej doby. Keď sa pozrieme bližšie na jeho texty, ktoré sa – aspoň nominálne vzťahujú k jeho súčasnosti – zistíme, že ide poväčšine o variácie antických textov. Nietzscheho kritika demokracie je len recykláciou Platónových a Aristotelových názorov, nie je výsledkom pôvodných analýz politického vývoja novovekej

spoločnosti. Nečítal noviny, čítal Platóna. Pokiaľ ide o sociálne názory, zostáva Platónovým epigónom, i keď v ontológii a gnozeológii sa považoval – a aj ním bol – za antiplatonika. Tu je zrejme aj zdroj jeho presvedčenia, že kultivovanie jednej skupiny je možné len na úkor zotročenia a barbarizácie inej skupiny. To je aj dôvod, prečo ideu rovnosti považuje za prekážku formovania sa „vydarených osobností“. On sám si sotva vedel predstaviť kombináciu liberalizmu a demokracie. Je celkom možné, že by túto kombináciu neodmietol a prijal ju ako možnosť. Nietzsche vidí demokraciu len ako rozšírenie spotrebiteľského vzťahu k životu, zostal slepý k demokracii ako rozšíreniu možnosti rozhodovať o sebe, o štýle svojho života. To, že táto možnosť zostáva vo väčšine prípadov nevyužitá, je iná otázka. Nietzsche je však extrémista a myslí si, že keď niekto nevyužíva možnosti, ktoré má, nemá právo mať tie možnosti.

Sokol: Nietzsche byl konservativní romantik, velice si zakládal na své cti a také na myšlenkové úrovni, vzdělanosti a podobně. Nevzdělanou luzou (*der Pöbel*) prostě pohrdal jako aristokrat – podobně jako třeba Hegel. Jeho postoj k demokracii je podobný jako u Platóna nebo u Hobbese: většina přece nemůže mít pravdu. Jenže moderní státy stojí před jiným problémem: jak udržet občanský smír ve společnosti, kdy lidi nic nespojuje, všichni máme jen svá práva a vcelku dobře se nám daří. Tu velkorysost, s níž demokracie přiznává každému stejný hlas, určitě nesdílel. Jinak řečeno, neznal a nechápal ten úplně zásadní axiom, který znám z Tomáše Akvinského: že dobro se samo šíří víc než zlo. Kdo tohle nepřijme, musí mít vůči demokracii a svobodě stejné výhrady

jako Hobbes, Bentham nebo Nietzsche. Mimochodem pro Hobbese je i Aristotelés nepřijatelný, protože je prý „posedlý lidovou vládou“.

Slovo „pesimismus“ se asi hodí na Schopenhauera nebo dnes na Mary Midgley, kteří káží, že se s tím stavem světa má člověk smířit a z odpovědnosti za společnost a za budoucnost se prostě vyvléknout – nejlépe na nějaký ten pohodlný, s odpuštěním „buddhistický“ způsob. To ale rozhodně není Nietzscheův případ. Kdykoli útočí a napadá, vždycky v tajné naději, že se přeci najde někdo, kdo se za všechny ty „hodnoty“ statečně postaví a předvede, že nejsou mrtvé. Proto ho nejvíc deprimovali ti přívrženci, kteří za ním jezdili a papouškovali jeho útoky – jenže bez toho hlubokého zděšení. To je u něho ten nejhorší projev nihilismu: „*Alles ist wert zu Grunde gehen.*“ Nietzsche se se stavem světa, který jistě pokládal za špatný, nikdy ani v nejmenším nesmířil a když se jeho naděje neplnily, prostě si zoufal a nakonec se zhroutil. To je podstatné svědectví ne sice o tom, že by měl pravdu, ale o jeho opravdovosti a dokonce i lásce k lidem. Zhroutil se prý ze soucitu s koněm. Naštěstí ani on nebyl žádný nadčlověk, nýbrž obyčejný smrtelník, jenom že si té odpovědnosti na sebe nabral snad až příliš mnoho. Dalo by se říci, že za všechny okolo, kteří se z ní šikovně vyzouvali, až přišly katastrofy 20. století.

Ale jak jsem řekl, z Nietzscheho se politická filosofie dělat nedá, anebo jen úplně špatná. Nietzsche není dobrý rádce, jemu se člověk musí postavit – to je to, po čem celý život marně toužil.

anglické příspěvky preložil Marián Zouhar